

MOLENNIEUWS

60. Grote Geert te Kantens

Voor Kantens was het op zaterdag 4 oktober 1980 een feestdag. Daar was de officiële opening van de Grote Geert. Wat is Grote Geert voor een molen?

Laten we daarvoor even de gegevens van de kopij voor de tweede druk van het Groninger Molenboek raadplegen:

Ligging: aan de noordkant van het dorp Kantens, aan de westzijde van het Boterdiep. Naam: Grote Geert. Eigenares: de gemeente Kantens sinds 1970, daarvoor P. Nienhuis sinds 1953. Mulder: vrijwilliger M. de Jonge uit Middelstum (die ook de korenmolens te Middelstum en Zandweer - die beide op deze dag in de vreugdestand en in feesttooi stonden - onder zijn hoede heeft). Type: achtkante bovenkruier met stelling. Bouwgeschiedenis: gebouwd in 1818 als lage stellingmolen (28 voet) voor Simon Nienoord; in 1852 voor A. Cost omhooggebracht tot een stellinghoogte van 38 voet. Bouwwijze: met riet bekleed achtkant op stenen onderbouw en houten tussenstuk; met riet beklede houten kap; beide roeden zelfzichtig met stroomlijneus, waarin remkleppen. Vlucht: 21,90 meter. Werktuigen: een koppel maalstenen en twee pelstenen. Bedrijfsvaardigheid: in orde. Staat van onderhoud: goed. Windbelemmering: geen. Bijzonderheden: in december 1931 leed een roede schade; deze werd hersteld. Gerestaureerd door molenmaker Chr. Bremer te Adorp; kosten ruim f 10.000. Dezelfde molenmaker leverde in 1960 een nieuwe roede: kosten f 5.600. Boven de dichtgemetselde westelijke ingang bevindt zich een steentje met een opschrift betreffende de verhoging van de stelling. Ter weerszijden van de doorrit bevinden zich op wagenhoogte halve zolders, waardoor er extra opslagruimte is en de wagens gemakkelijk volgedragen kunnen worden. In de storm van 9 op 10 november 1969 werd de stroomlijneus aan beide roeden grotendeels vernield. In 1979 kwam een restauratie, die van hoogste urgentie was, op gang. Deze werd uitgevoerd door de fa. Bremer en kwam in 1980 gereed. Kosten ruim f 300.000.

Zoals gezegd het was feest. De bevolking voelt zich erg betrokken bij hun dorpskorenmolen. Onder meer werd er een collectie gehouden om de gemeente in haar ongedekt aandeel in de restauratiekosten tegemoet te komen. De plaatselijke zogenoemde Molenkommissie spande zich ook hier voor in; de opbrengst was ruim 12 mille en dat is heel wat als men bedenkt dat de hoofdplaats van de gemeente zo'n 800 inwoners heeft!

Koren- en pelmolen DE GROTE GEERT te Kantens

foto: B. Jongsma

Er werd ook een optocht gehouden. Hierin kwamen mooie uitbeeldingen voor, die als thema de molen en de tijd van Ot en Sien hadden. Uiteraard ontbrak het ook niet aan de medewerking van het plaatselijke muziekkorps: Boreas genaamd. In de molen was een tentoonstelling van talrijke afbeeldingen, ingebracht door de bevolking. Bij de molen was verkrijgbaar meel, brood, pannenkoeken en olieballen. Alles van meel uit de Grote Geert.

Ook 's avonds was het druk in 't Schienvat met o.a. een optreden van de Grunneger Daansers uit Zandweer, molenfilm, dia's.

Het officiële gedeelte speelde zich gedeeltelijk af in het dorpshuis 't Schienvat. Hierin speelde uw redacteur een rol, zij het in zijn functie van secretaris van de Provinciale Groninger Molencommissie. Hij liet blijken dat het van groot belang is dat de gemeente Kantens al vroegtijdig tot aankoop van dorpskorenmolens (Zandweer al in 1956) overging. Over de betekenis van de molen in het landschap kan je verschillend praten. In de eerste druk van het Groninger Molenboek staat het plechtig:

"Het Groninger landschap met zijn groene weiden en zijn gele korenvelden, waarboven de blauwe hemel zich welft en de wolken zich bewegen, kan het niet stellen zonder verticale monumenten. Deze monumenten zijn de oude kerktorens, die ten hemel wijzen, en de molens, die met hun zwaaiende wieken een tintelend accent geven in de vaak zo vredige atmosfeer".

Uit de mond van bakker Dijk, die - zoals begrijpelijk - een groot aandeel had in de feestactiviteiten, had hij het op een heel andere manier horen zeggen, namelijk in kernachtig Gronings: "Als een emigrant zijn dorp weer eens terugziet is het eerste: Joa, doar is de toorn en doar de meuln, nou es kieken hou 't old hoes er bie stoat".

Aandacht werd ook besteed aan het werk van de Groninger Molenvrienden, in het bijzonder dat van de vrijwillige molenaars. Er zaten gelukkig heel wat molenvrienden in de zaal; misschien is het juister te zeggen (want je kunt op verschillende manier molenvriend zijn): de zaal was gevuld met molenvrienden.

Ingaande op de tijd van Ot en Sien werd ingehaakt op de brieven (aan de redactie van De Zelfzwichter) van molenvriend C. Munk uit Hoogeveen, die al tachtig jaren geleden vaak in de Grote Geert kwam, omdat hij met de meesterknecht Mendels van de molenaar B.S. Smedema be-

vriend was.

Molenvriend Munk schrijft ons:

"Toen ik als 7-jarige knaap voor het eerst de trappen van Grote Geert beklom - en dat was in 1900 - was Berend S. Smedema de eigenaar. Hijzelf stond bij de "oet-loopbak" en zijn knecht werkte op de steenzolder. In die tijd waren de roeden oudhollands opgehekt. In 1906 heeft molenmaker Jacobus Noordewier van Uithuizen een nieuwe buitenroef gestoken en daarop zelfzwichting aangebracht. Terwijl hij daarmee op het molenerf bezig was, ging zijn broer Menne, molenmaker te Niezijl, eerst de as doorboren, een karwei van $2\frac{1}{2}$ à 3 weken. Op een steigertje achter aan de kap zat hij met zijn apparaat het werk uit te voeren, terwijl Smedema en zijn knecht maalden. Als dezen hun werk om 6 uur 's avonds staakten, ging Noordewier zijn gang tot een uur of 10. Toen dat klaar was, ging Smedema een aantal mannen vragen om te helpen bij het steken van de roede. Tegenwoordig is dat met een "hand-om-draai" gebeurd met een kraanwagen, toen moest het met een takel. Op een zomerse zaterdag kwam het voor elkaar en tegen een uur of 5 's namiddags was de zaak beklonken en bedronken met een stevige borrel.

In 1914 heeft Smedema de molen verkocht aan ene Nienhuis, een zoon uit de molenaarsfamilie van Garsthuizen. Vanaf de zwichtstelling zag je in 't begin van deze eeuw veel molens draaien. Om dicht bij huis te beginnen: de verdwenen watermolen aan het Koksmaar ten noordwesten van Kantens in de Kooipolder; het achtkant vormt thans de onderbouw van de korenmolen te Vledder (Dr.). Verder: Uithuizen 2, Zandweer, Eppenhuisen, Garsthuizen, Stedum, Garrelswear, Bedum 2, Onderdendam, Winsum 2, Baflo, Warffum 3. Eva te Usquert speelde verstopper-tje achter de bomen langs de weg naar het dorp".

De spreker las deze brief in de zaal voor. Ook uit de woorden van burgemeester J. Kruize bleek voldoening over het feit dat het gemeentebestuur - met steun van de Provinciale Groninger Molencommissie - erkenning vond voor de gedachte dat Grote Geert als eerste genoteerd moest worden op de urgentielijst van molenrestauraties. Andere sprekers waren ir. Hans de Nie namens De Hollandsche Molen (deze vereniging bemiddelde bij het verkrijgen van een Rabo-voorfinanciering), die de hoop uitsprak dat de Grote Geert weer een produktiemolen zou worden.

De heer B. van der Veen werd onderbroken in zijn historische uiteenzetting over molens in de omgeving van Kantens. Iedereen diende zich aan te sluiten bij het laatste stukje route van de optocht: richting molen.

Hier werden de officiële daden volbracht, te weten het openen van de deur en het lostrekken van de vang door de secretaris van de Provinciale Groninger Molencommissie.

De deursleutel werd aangereikt door de heer Geert L. Nienhuis, zoon van de laatste beroepsmolenaar. De heer Nienhuis is evenals de molen naar zijn grootvader genoemd. Hij is rayonopzichter bij de sectie molens van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Ook zijn broer L.G. Nienhuis woonde de feestdag bij. Helaas laat de gezondheidstoestand van het vroegere molenaars-echtpaar P. Nienhuis te wensen over, waardoor ze verhinderd waren.

De krachtige wind, soms gepaard gaande met regen, zette de molen flink aan het draaien. Molenaar De Jonge kon de meelproductie nauwelijks bijhouden.

De Grote Geert is weer een prachtige, stoere molen. Laten we hopen dat hij nooit weer als eerste op de lijst van dringend te restaureren molens zal staan.

De heer Van der Veen kreeg later in 't Schienvat de gelegenheid zijn beschouwing te voltooien, met de volgende inhoud:

"De gemeente Kantens mag zich gelukkig prijzen de beide overgebleven molens thans in goede staat te hebben teruggebracht: dat zijn dus de 'Grote Geert', hier in Kantens, en molen 'Windlust' in Zandweer.

Twee molens: dat zijn er slechts een tweetal van de vele die er eens in deze gemeente gestaan hebben. En als kenner van de Groninger molens en haar geschiedenis wil ik u graag het een en ander van deze molens vertellen.

Wij beginnen bij het dorp Kantens, met de mooi geres- taureerde kerk, die eens te koop is aangeboden geworden (1814). En dan nemen wij eerst de koren- en pel- molens, daarna de watermolens.

Door de resolutie van 1628 van de Staten van Stad en Lande, waarbij deze ingrepen in het aantal roggemolens, weten wij precies hoeveel molens er toen waren, en hoeveel er door de sanering overbleven. Er waren er 110, en er bleven over 73. Kantens verloor toen zijn standerdmolen. Het scheen echter niet te bevallen en in 1653 kwam er een molen terug, afkomstig van Stitswerd. Deze molen, de molen van het korenmolens- sort Kantens, verdween in 1849 en werd vervangen door een achtkante bovenkruier, gebouwd voor de mulder Menke Okkes Stuivinga. Als dwangmolen stond bij deze molens het huis van de 'sarries', groninger verbaastering

DE GROTE GEERT

zoals hij er

jaren bij ge-
staan heeft-

foto: Tonnis
Musschenga

1977

van 'chercher', de provinciale ambtenaar, belast met de toezicht op het gemaal, een belangrijke post van inkomsten van de provincie. Deze molen is een twintigtal jaren later afgebroken, waarschijnlijk uit noodzaak: bij gebrek aan bestaan. Er waren er namelijk nog een tweetal molens bij gekomen.

De tweede molen was de nog bestaande: Grote Geert, gebouwd in 1819 als pelmolen, een molen met een lage stelling van 28 voet, die in 1852 10 voet verhoogd werd tot een stelling van 38 voet. En toen de belasting op het gemaal werd opgeheven werd dit ook een korenmolen. Hij was gebouwd voor Simon Nienoord. De mulder die hem omhoog bracht was A. Cost. Latere molenaars waren G. Nienhuis (1913-1953) en P. Nienhuis (1953-).

Inmiddels was er in 1862 nog een nieuwe molen gebouwd. Deze stond in het zuiden: aan het Boterdiep. Dit was een koren- en pelmolen. De bouwer was de gemeente-ontvanger H.H. Hoving, die er zeker wel brood in zag, ofschoon er al 2 molens waren. Deze molen kon de concurrentie niet aan, en na een tweetal nieuwe eigenaars, genaamd Beukema en Wiersum, moest hij in 1889 het veld ruimen. Het was een grote achtkante bovenkruier, die (in 1889) verplaatst werd naar Rasquerd bij Baflo, naar de plek waar altijd al de pelmolens hadden gestaan van de pelmuldersfamilie Homan. De laatste eigenaar aldaar was D.F. van Halsema, landbouwer te Baflo.

Maar nog was het einde er niet. Nogmaals werd deze molen afgebroken, en in 1898 herbouwd in Veendam aan het Beneden-Dwarsdiep, door de molenmaker Harm Streuper, nadat hij in Rasquerd was afgebroken door molenmaker Christiaan Bremer. In 1954 werd de molen in Veendam afgebroken.

Terug naar de gemeente Kantens, naar Zandweer. Hier stond in 1628 reeds een standerdmolen, die toen mocht blijven. Het was de dwangmolen van het korenmolensort. De bijbehorende sarrieshut is nog steeds aanwezig.

In 1714 werd de standerdkast vervangen door een achtkante bovenkruier, ook als roggemolen, die later ook een olieslag kreeg. Hij werd afgebroken in 1818 toen hij een opvolger kreeg in de vorm van een zeskant. Dit heeft er gestaan tot 1899. Na afbraak werd het verplaatst naar Niebert, waar het nu nog staat als een van de zeer weinige zeskanten die we nu nog over hebben. De bouwer in 1818 was Jan Mekkes ter Borg, laatste eigenaar was C. Ausema te Uithuizermeeden.

In 1818 werd iets westelijker een geheel nieuwe molen gebouwd voor Klaas Jochems de Haan. Het was een grondmolen, die in 1886 omhooggebracht werd en tot stellingmolen gemaakt werd. In 1956 werd hij aangekocht door de gemeente Kantens en in 1976 gerestaureerd.

Verdere korenmolens die er in de gemeente Kantens geweest zijn:

1. Eppenhuisen: korenmolen 'Hoop op Behoud', gebouwd in 1858, afgebroken in 1955. Geheel van hout. Gebouwd voor R.D. Mulder; laatste eigenaar A. Bos.

2. Rottum: De standerdmolen mocht blijven in 1628.

Het was de oude molen van het convent van de Benedictijnen. In 1825 was de molen reeds verdwenen. In 1857 werd er een geheel nieuwe pel- en korenmolen gebouwd: een achtkante bovenkruier met stelling, voor Derk Alberts Westerhof. De laatste eigenaar E.D. Elema verkocht de molen op afbraak in 1876. Hij werd te Eexta, gem. Scheemda, herbouwd als pelmolen.

3. Stitswerd: hier stond een standerdmolen, die ook mocht blijven in 1628, maar in 1653 verplaatst werd naar Kantens. Een tweede molen, een achtkante bovenkruier met stelling, was gebouwd voor Albert H. Oosterbeek in 1866. Het was een pel- en korenmolen. Deze brandde af in 1875, onder P. Kuizinga.

Een derde molen, een kleine achtkante, was gebouwd in 1901 voor L. Hamming. Oorspronkelijk was dit een kleine poldermolen uit Zuidwolde, van Stollinga. Daarvoor (1876-1894) stond deze op de Krimpolder aan het Reitdiep. De molen werd afgebroken in 1909.

Poldermolens: deze zijn er niet veel geweest. De volgende zijn bekend:

1. Rottum: een molentje, waarschijnlijk op afgetichelde landerijen, 2 km WZW, gebouwd na 1910.

Een andere molen stond aan het Koksmaar, noordelijk bij de Delthe; hij bevond zich op de polder van J. Tijks c.s. op 37 ha.; gebouwd 1903, verdwenen na 1910.

De derde molen stond op de Boelenspolder; gebouwd in 1852; afgebroken na 1910 (polder van 20 ha.).

2. Kantens: een achtkante bovenkruier met schroef, in de Kooipolder (266 ha.); gebouwd 1877, afgebroken 1960; herbouwd als 'weekendmolen' te Vledder in 1968.

3. Stitswerd: een achtkante bovenkruier met schroef aan de Delthe, aan de oostzijde van de polder Menkeweer (357 ha.); gebouwd in 1877, afgebroken in 1932; na de stichting van het gemaal te Lammerburen niet meer gebruikt.

